

Az MKE 38. Vándorgyűlése

Másodsor volt a Vándorgyűlés házigazdája Kecskemét, pontosabban a kecskeméti Katona József Könyvtár. Ennek új épületét, ezt az országosan, sőt nemzetközi szinten is ismert új épületet 1996-ban adták át a városnak, megyének, országnak, és – teljesen természetes, a következő évben ez lett a Vándorgyűlés helyszíne. Az első ottani találkozó alkalmából a résztvevők elsősorban az új épületet bámulták meg, ezúttal az már mindenki számára ismert volt, most arra kerülhetett sor, hogy e műhely legutóbbi tíz évének csak felsőfokokban említhető eredményeit csodálhassák meg a résztvevők. Kiemelten dicsérte a könyvtárat, tevékenységét maga a miniszter. Hiller István is a plenáris ülésen elhangzott beszédében.

A központi téma miben- és milyenlétét Bakos Klára, az MKE elnökhelyettese fogalmazta meg ezúttal is a legpregnánsabb módon. Az ő szavait teljes terjedelmében idézzük:

„Hatalmas léptekkel halad előre a világ, a változások állandósulnak mindennapjainkban. A gazdasági-társadalmi modernizációs folyamatban Európa-szerte reformok sora fogalmazódik meg, az idő fontos tényezővé lényegül, illékonyága ugyanakkor rendkívüli konkrétsága ütemtervekben, határidőkben jelenik meg számunkra. A felzárkózás, az alkalmazkodás, a lépéstartás szükségszerűvé válik. A projektek feszes rendszerében markánsan jelenik meg az állampolgár, akinek elvárásai a közszolgáltatásokkal szemben folyamatosan növekednek.

Ebben a makrokörnyezetben, az EU-képes, nagy lélegzetű reformok megvalósításához csatlakozva, táguló szolgáltatói szemlélettel kell magát megfogalmaznia a könyvtárnak. Ha a legfontosabb területeken betölti szerepét, akkor a társadalmi és személyes fejlődés intézményeként működik, és a közösségben zajló változások pozitív tényezője lehet, hozzájárulhat egy jól tájékozott társadalom megteremtéséhez és fenntartásához, az életminőség javulásához.

A könyvtárak évek óta tudatosan, a szakma által elfogadott stratégiára építve valósítják meg országos szinten közfeladatot ellátó működésüket. Ennek a koncepciónak és folyamatnak eleme többek közt a tudásközpontok létrehozása, a digitális megosztottság felszámolásának elősegítése, az informatikai írástudás megtanítása, a falvak, kistelepülések könyvtári ellátása, a hozzáadott értéket nyújtó szolgáltatások (e-közszolgáltatások, teleházak, e-Magyarország pontok) működtetése. A magyarországi könyvtári rendszer élő, eredményeket felmutató, működő hálózat, információszolgáltató hely, tudásközpont, amely esélyt teremt és lehetőséget biztosít az állampolgár számára jogai gyakorlásához. Az Információs Kommunikációs Technológia fejlesztése következtében az a közösségi hely, amelyre nemcsak bátran lehet, de szükséges is építeni a további fejlesztések során.

A magyar könyvtárügyben folytatódnia kell az elmúlt évek dinamizmusának. Dönteniünk kell, leszünk-e a folyamatok mozgatói, a változások előmozdítói vagy csak az események passzív szemlélői.”

A fentiekből világos, miről is volt szó a Vándorgyűlésen. Az alapkérdést némileg leegyszerűsítve így fogalmazhatnánk meg: az államnak, kormánynak, önkormányzatnak kapcsolatba (mondjuk, e-kapcsolatba) kell lépnie az állampolgárokkal. Az állampolgároknak kapcsolatba kell lépniük, kapcsolatban kell maradniuk (például e-kapcsolatban) az állammal, a kormánnyal, az önkormányzatokkal. A kapcsolat közvetítője, szervezője, betanítója, integrátora a könyvtár kell hogy legyen. Miképpen? Erről szólt a Vándorgyűlés.

Az igen határozott kérdésfeltevéshez képest, azt állandóan szem előtt tartva alakították ki a szervezők a Vándorgyűlés programját. Azt hiszem, nem túlzok, ha azt mondom, hogy ennyire adekvátnan megtervezett, fölépített, ennyire logikus, tárgyyszerű rendbe szedett vándorgyűlési program még nem volt. Arról volt szó, hogy a jelenlévők, a szakma megtudja, mit vár az egyik, mit a másik oldal. A szervező középnek (a könyvtárnak), mindenekelőtt ezt kell tudnia. Szót, méghozzá tekintélyes méretű, igazi nagyelődás-formátumú szót kapott hát a Vándorgyűlésen Lengyel László (az Országos Könyvtári Kuratórium tagja, a Pénzügykutató Rt. elnök-vezérigazgatója), Fodor István (az Ericsson Magyarország elnöke), Majtényi László (volt ombudsman, az Eötvös Károly Intézet elnöke), Lóczi Péter (az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium főtanácsadója). Az Oktatási és Kulturális Minisztérium első emberét, Hiller István minisztert nem számítom a „külsők” közé, hisz’ javíthatatlan vándorgyűlés-járó: mint expozéjában hivatkozott is rá, édesapja már kilencéves korában elvitte Vándorgyűlésre.

Az e-kormányzás szolgáltatásai az állampolgárnak az Európai Unióban és a tagországokban; Az elektronikus információszabadság – Adatszolgáltatás és adatvédelem; A közszolgáltató személy kompetenciái – hangzottak Fodor István, Majtényi László és Lóczi Péter előadásainak címei, vagyis ezek az előadások valóban körbejárták mindazt, amit „felülről” tudnia kell a könyvtárosnak.

A Vándorgyűlés programjában Hiller István miniszter nem előadással szerepelt, mindössze az ígértetett meg, hogy üdvözli a plenáris ülésen résztvevőket. Nos, az üdvözlésből előadás lett. A miniszter mindenekelőtt méltatta a Magyar Könyvtárosok Egyesületét, annak munkáját. Szólt arról, hogy mekkora szüksége van a minisztériumnak az ilyenféle szakmai, civil szerveződésekre. Az MKE, mondotta, a legnagyobb tradíciójú és az egyik legtöbbet, legintenzívebben dolgozó ilyen szervezet. És hogy munkájára a jövőben még nagyobb szükség lesz, mint eddig volt, azt azzal illusztrálta, hogy az új körülmények, a megváltozott feltételek közt egyre nagyobb a súlya a szakmaiságnak. A költségvetési összegek szűkössége mindenképp az európai uniós pénzek (sok milliárdról van szó) megragadására kell hogy ösztönözzön. A kultúra az Európai Unión belül nem szűnik meg nemzeti lenni. És ehhez ragaszkodnunk is kell, ehhez mérten kell kialakítanunk nagyobb, regionális és országos szakmai programjainkat. Ilyen a most vita alatt álló PORTÁL program, amely új feladatmeghatározásokat, új irányokat jelöl ki. Szólt a miniszter arról is, hogy az esélyegyenlőség megteremtése illúzió. Ő személy szerint az esélykülönbségek mérséklését látja reális, kitűzhető célnak. Ezen kell munkálkodniuk a könyvtárosoknak, saját szakmai eszközeikkel. De gondolniuk kell arra is, hogy immáron

felnőtté, nagykorúvá vált az a nemzedék, amely a rendszerváltás táján született. Olyan nemzedékről van szó, amely szabad országban, demokráciában szocializálódott, amelynek nemcsak a külföldi utazások természeteseek, de az is, hogy az interneten a világ bármely országának embereivel léphet kapcsolatra. Ám e nemzedéken belül is igen eltérőek az esélyek, a lehetőségek. Annál is inkább, mivel Magyarországon a városi struktúra is sajátosan alakult. A főváros és az utána következő legnagyobb városok közt óriási a különbség. Hát még a kistelepek és a városok közt! Ezzel a kérdéssel csak úgy lehet szembenézni, hogy a hálózatiságot kell előtérbe állítani. Szólt a miniszter a Közkincs programról is. Mindezt pedig azzal is alátámasztotta, hogy kifejtette: ami a feudalizmus idején a föld volt, minden gazdagságnak és kultúrának az alapja, az a mai világban az információ. Ezért is kiemelt a könyvtár és könyvtárosok szerepe.

A Vándorgyűlés második napján is folytatódó plenáris ülés utolsó előadója Skaliczki Judit volt. Az Oktatási és Kulturális Minisztérium Könyvtári Osztályának vezetője bejelentéssel kezdte mondandóját. Mint mondta, ezt a fórumot tartja a legalkalmasabbnak arra, hogy közölje a szakmával: a minisztériumban csaknem húsz főosztály szűnt meg, vált osztállyá. Köztük az eddigi Könyvtári Főosztály is osztállyá minősített. Ez azonban – hangsúlyozta az osztály vezetője – nem jelent „visszaminősítést”. Ő maga, főosztályvezető-helyettesi rangban, amiként eddig, ezentúl is részt vesz minden vezetői értekezleten, minden döntéshozásnál, minden költségvetési tárgyaláson. Közvetlenül a szakállamtitkárhoz tartoznak, és a változásból mindenkor a lehető legjobbat fogják kihozni, a szakma érdekérvényesítésében nem lesz változás. Skaliczki Judit a továbbiakban a közszolgáltatás és a közigazgatás területén lezajló, részben még várható változásokról szólt. Minden közérdekű szolgáltatás közszolgáltatásnak minősül, mondta, ami azt jelenti, hogy megszervezéséért, finanszírozásáért az állam és az önkormányzatok a felelősek. A könyvtár fenntartása és fejlesztése stratégiai kérdés. A jogi keretek megfelelőek, nincs olyan jogszabály, amely akadályozná a könyvtárak közszolgáltatási funkcióját. Más kérdés, hogy ma az intézmények jó része pénzügyi problémákkal küzd. Emlékeztetett a főosztályvezető-helyettes asszony arra, hogy már a hetvenes évektől állandóan elvontak pénzeket a kulturális területtől. A nagyszerű új könyvtár-építések mellett az a probléma, hogy az új épület és a benne folyó munka finanszírozása, fenntartása ütközik nehézségekbe. A hatásköri törvény azonban egyértelműen megállapítja, hogy nyilvános könyvtári szolgáltatást köteles nyújtani az állam és az önkormányzatok. E téren nincs változás. Ami a közigazgatási változásokat illeti, Skaliczki Judit ismertette a három lehetséges modellt. A klasszikusat, amely az erős államra, a gazdag jogi megalapozásra épül, az angolt, amely a szolgáltatóállam koncepcióját képviseli, a magánszektorra jellemző mentalitással és piacossítással, valamint a németet, amely a vállalkozói modellre épül, és nyitottá teszi a bürokráciát a versenyre. Nem foglalt állást egyik modell mellett sem, a különbségeket és a különböző előnyöket-hátrányokat ecsetelte. Mint mondta: mi a szolgáltató állam modellje felé haladunk, és ebben a könyvtárosok jelentősen megelőzték a különböző állami ágazatokat. Beszélt az előadó arról is, hogy központi kérdés a politika, az elit politikusok megszólítása. Nem egy-egy miniszterrel, egy-egy kormánnyal kell számolni, hanem a politikai elit egészével. Ezt kell megszólítani, ennek kell fontosságunkat, nélkülözhetetlenségünket, stratégiai szerepünket felmutatni. Annál is inkább, mivel nem a magunk, hanem az állampolgár érdekében tesszük ezt.

A politikai elit – sajnos – hajlik arra, hogy ne a már meglévő hálózatokra, például a könyvtári hálózatra bízva a felmerülő új feladatokat, azokra, akik abban már járatosak és megfelelő infrastruktúrára támaszkodhatnak, hanem új hálózatokat generáljon. Hiány és pazarlás egyszerre lép fel így.

Skaliczki Judit beszélt arról is, hogy nehéz idők előtt állunk, létszámleépítések várhatók, komoly összevonásokra kerülhet sor. Ebben a helyzetben azonban sem a mindent megoldunk hurráoptimizmusa, sem a semmit sem érdemes tenni pesszimizmusa nem lehet adekvát magatartás. A szakma – mondotta – remek etikai kódexszel bír, és a két szélsőség közt hatalmas sáv húzódik: középen kell állanunk. És van kitörési lehetőség, a PORTÁL program épp erről szól.

E sorok szerzője semmiképp sem szeretne abba a hibába esni, amely a mindenkori magyartanárokra oly jellemző, vagyis hogy mindig az épp bemutatott író, költő a legnagyobb, a legjelentősebb. Ám azt hiszi, hogy a 38. Vándorgyűlés e gyűlések történetének egyik legfontosabbja, legtanulságosabbja volt, amelynek hozadéka egyelőre szinte beláthatatlan. Ezt igazolhatja az a cselekvési program is, amelyet a Vándorgyűlés elfogadott és minden könyvtárnak, könyvtárosnak ajánl. Az alábbiakban ennek a szövegét tesszük közzé:

Az etikai kódexben lefektetett alapértékekre támaszkodva, a társadalmi igények változásait figyelembe véve, a társadalmi változások könyvtári megválaszolását segítve a Vándorgyűlés az alábbi cselekvési programot javasolja a könyvtárak számára:

Csatlakozunk a minisztérium által meghirdetett PORTÁL programhoz.

Gyakorlati teendőinket az alábbiakban látjuk:

- A digitális írni-olvasni tudás tanítása, fejlesztése a könyvtárakban.*
- Az elektronikus ügyintézés tanítása, segítése a könyvtárakban (államigazgatási, banki ügyintézés, adóügyek, felsőoktatási ügyek elektronikus intézése stb.).*
- A helyi társadalom segítése a lokális információk összegyűjtésével, megőrzésével, szétsugárzásával. Legyenek a könyvtárak közösségi pontok, a közösség emlékezetének tárházai.*
- A kulturális turizmust segítse a könyvtár a helyismereti gyűjteményekben tárolt értékek hiteles, szakszerű, vonzó megjelenítésével. Legyen a könyvtár segítőtje a helyi kulturális értékek közkinccsé tételének.*
- Az egyenlő bánásmód elveinek érvényesítéséért tett könyvtári erőfeszítések folytatása.*
- Az időskorúak szervezett segítése a könyvtár saját eszközeivel, a digitális megosztottság megszüntetése.*
- A gyerekek és fiatalok tudatos állampolgári létre felkészítése.*
- A gyerekeken és fiatalokon keresztül a családok és a lakóhelyi közösségek elérése.*
- A hátrányos helyzetűek segítése.*
- A könyvtárak partnerségi kultúrájának fejlesztése, erősítése a könyvtári rendszeren belül és kívül egyaránt.*
- A használók színvonalas ellátása érdekében a könyvtári infrastruktúra folyamatos fejlesztése.*

(VK)

Könyvtár-filozófiai kézirat a (piac)gazdaság, a (köz)könyvtár-politika és a kultúra viszonyának újraértelmezéséhez

Termelés, kultúra, felépítmény

A közkönyvtárakról szóló cikksorozatomban* záróköveként, a könyvtárakat mint gazdasági–társadalmi képződményeket, a piacgazdaság mechanizmusának rájuk érvényes vetülete szempontjából kívánom elemezni, bemutatva működésüknek szükségszerű mozzanatait, amelyeknek ebben az alapvetően fogyasztói szemléletű gazdasági rendszerben kell a kultúra egyetemességéből adódó értékrendet sugározniuk és megtalálniuk kultúraátadó és megőrző funkcióikat. Ezen kívül összefoglalom a közkönyvtárakról szóló elmélkedéseimet és koherens egészzé, elméleti és gyakorlati szintézisben kívánom összegezni könyvtáraink megőrkölt művelődési funkcióit, feladatait a rendszerváltó időszak utáni társadalmi–gazdasági szükségletrendszer kiváltotta információs paradigma új szakmai követelményeivel összhangban. Hangsúlyozom, hogy *kontinuitást* keresek a kultúrát megőrző és az információt átadó könyvtári funkciók között, ami azt is jelenti egyben, hogy korunk korszerű szemléletű és gyakorlatú közkönyvtári alapvetése a könyvtári szolgáltatások e két végpontjának dialektikus viszonyában és egymásba való átmenetükben jelenthetik teljességben a jövő könyvtárát. Ennek a feladatnak a módszerére kitérve annyit jegyeznek meg, hogy a művelődési és informálódási tevékenységek sarokpontjai között csak folyamataiban megragadni képes szemlélet tudja felmutatni e két végpont közötti egymásrataltságot és a folytonosságot, azaz a szocializmusból megőrkölt közművelődési szemlélet megújítását, összekapcsolását a korszerű információátadásban átalakult megszüntetve–megőrző koncepciójával. A könyvtár gazdasági–társadalmi környezete általi meghatározottságának vizsgálata azért is fontos szempont törvényszerűségeinek megismerésében, mert a kultúra maga sem választható el a szűkebb és tágabb értelemben vett gazdasági–társadalmi alakzattól, hiszen a könyvtár és benne maga a kultúra is a mindenkori társadalmi rendszer felépítményei. Természetének ismerete így segítheti azt a célt, hogy a fenntartói intézményekkel kapcsolatban lévő könyvtári menedzsment a lehető legnagyobb hatékonysággal védje könyvtárai érdekeit; támogatásuk fontosságáról szakmai, gazdasági, társadalmi szempontok érvrendszerével győzve meg a mindenkori közhatalmat. közgondolkodást.

---

* Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005/12., 2006/3.

Felépítményről a kultúrának mint a gazdasági alap viszonyainak fejlettsége által meghatározott társadalmi jelensége értelmében beszélünk. Ez csak a kultúra törvényszerűségeinek *meghatározottsága* szempontjából jelenti a „felépítményi” jelleget, de semmiképpen sem másodlagosságra vagy fontossági sorrendre utal. Ellenkezőleg: a kultúra minden generációnak elsődlegesen elsajátítandó feladatot jelent; azaz egy állandó tanulási folyamatot, mert a kultúra tágabb, illetve szűkebb értelmében is az életben való boldogulásnak *conditio sine qua non*-ja. E tapasztalásból látjuk indokoltnak hangsúlyozni a közkönyvtári rendszer fontosságát, hiszen ez az a kulturális intézményhálózat, amely a mindennapi életvitel szükségleteihez a legközelebb áll, mindenkinek a kiszolgálását felvállaló általános tartalmú, közvetlenül elérhető gyűjtemény. Prioritási szempontjait – a lakóhelyeket behálózó struktúráján túl – csak növeli, hogy feladatköre messze túlnő a közvetlen kulturálódási szükségletek horizontján, és jelentős mértékben kiveszi részét a szellemi újratermelésben, az élethosszig tartó tudatos önművelésben, tanulásban. Így kapcsolódik rá más tartalmú és típusú intézményhálózatokra. Fontos lenne, ha a szakma (újra) ki tudná alakítani azt a könyvtári, könyvtárosi imázst, amelyben a könyvtár, a könyvtáros közvetítésével egy település szellemi központjává, találkozási helyévé válhat. Annál is fontosabb az ehhez szükséges anyagi–politikai támogatás megszerzése, mert a „korszerű” igények kielégítése mellett, mint a tanulás és informálódás, a hagyományos közművelődési szükségletek és funkciók is kezdenek újjáéledni egy már teljesen megváltozott társadalmi struktúrában, nem utolsósorban a tanulási, informálódási igények tartalmi nivellálása következtében. Így a modern közkönyvtár immár ezt a kettős – a kultúrát megőrző–átadó minőségi, valamint az információs–fogyasztói mennyiségi – szükségletet egyszerre kiszolgáló feladatkört kell, hogy ellásson. Tartalmilag ez a tanulásnak, művelődésnek, informálódásnak, szórakozásnak elegyét képező, komplex kulturálódási szükségletben ölt testet, függetlenül attól, hogy e tevékenységek közül ki-ki éppen melyik aspektusát preferálva veszi igénybe a könyvtárat. A legújabb komplex közkönyvtári fejlesztések e tevékenységek széles skáláját figyelembe vevő módon tervezték meg a könyvtárárúkat, valamint a szolgáltatások tartalmi felépítését, hierarchiáját. Korábbi cikkeimben elemeztem ezen intézménytípusok tevékenységi, szolgáltatási szerveződését, a változó és komplex olvasói szükségletek függvényében. Megállapítottam, hogy a tömegesen jelentkező tanulási szükséglet kiváltotta könyvtárhasználat új utakat, kihívásokat és lehetőségeket teremtett a könyvtár–könyvtáros–olvasó viszonyrendszerében. Láttuk, hogyan valósul meg ezen új, komplex igényrendszer kielégítése bizonyos új könyvtári struktúrákban. A változó társadalmi rendszernek a közművelődés szempontjaiból történő elemzésekor visszatérő jelenségnek tapasztaltuk a közösségi kultúraelsajátítás igényét. Azt az alapvető társadalmi törvényszerűséget, hogy a kultúra sohasem csak az egyén saját szükségleteinek kielégítését jelenti, hanem mindig felfedezhető benne az össztársadalmi célok és értékek általánosítható jegyei. Ilyen alapvető igény a kultúra közösségi elsajátítására, megélésére való törekvés, hiszen a kultúra teljes mértékben a társadalmi közösség produktuma. Felépítményi jellege a társadalmi–gazdasági viszonyok elsődlegességéből adódik. Ebből kiindulva érthetjük meg, hogy a könyvtárak – mint a kultúrákövetés intézményei – szintén ettől a viszonytól meghatározott szükségletre kell, hogy reflektáljanak állományaikkal, szolgáltatásaikkal. De nemcsak reagálnak, hanem alakítanak is, hiszen a kulturá-

lódás oda-visszaható folyamataiban az olvasó és a könyvtár találkozási pontjánál, a könyvtáros közvetítő tevékenységének segítségével óhatatlanul nyújtanak valami többletet a kultúráról, mint amennyit a használó pusztán csak saját szükségleteinek kielégítéséből nyerne. A könyvtár mindig megtestesíti az adott társadalom kultúráról alkotott képét, és ezzel kifejezi a kultúrának abban a társadalomban betöltött szerepét. A modern könyvtár találkozási hely; nemcsak a kultúra és olvasó egyéni, de olvasó–olvasó közösségi szükségleteiben is. Ennek újrafelfedezéséhez kell tehát megvizsgáljunk közkönyvtárainknak a piacgazdaságban betöltött kiegyenlítő, megőrző, és a korszerű ismereteket átadó multifunkcionális szerepét a használó, a szolgáltatások, a könyvtárpépület és a könyvtáros új típusú viszonyrendszerében. E feladat megértésének elengedhetetlen előfeltétele a társadalmi–gazdasági viszony elemzése, hiszen a könyvtár és a könyvtáros is ebben a rendszerben szolgáltat, még ha nem is a primer termelői szférában. Arra vállalkozom e cikk keretein belül, hogy a piacgazdasági mechanizmusok könyvtárat is érintő tényezőit ismertetve pozitívan összegezzem azokat az ellentmondásos folyamatokat, amelyek a kultúra és gazdaság viszonyának kölcsönhatásaiból fakadnak.

Kulturálódás, áruvilág, (könyvtári) közösség

A rendszerváltozás nyomán a legnagyobb szakmai kihívás a könyvtárpolitikában végeredményben az volt, hogy a kínálatív, versenyképes alakított társadalmi rendszerben ismét piaci áruformát öltöttek az anyagi javak, beleértve a kultúrát is. Ezzel párhuzamosan a folyamatos forráshiánnyal küszködő fenntartók számára komoly tehertétellel lett a könyvtárak megnövekedett dologi, beszerzési kiadásainak finanszírozása. A korai rendszerváltó időszak „vadkapitalista” szemléletének ellenhatásaként eleinte inkább az a pesszimista szemlélet dominált, amely a piacgazdaságra való áttérést elsősorban negatív tézisként, regresszív társadalmi és kulturális perspektívaként vetítette előre a könyvtárak szempontjából. Ezt látszott erősíteni a rendszerváltó időszak utáni kulturális élet mostoha anyagi támogatása, amely a kultúra finanszírozását csak sokadlagos, ezért sokszor maradékelven közelítette meg. A gazdaság mennyiségi tényezőinek változása (anyagi gyarapodása, oktatás fejlesztése) – még ha területileg és társadalmilag aránytalanul is – mégjicsak elindított egy perspektivikusabb szemléletű közbeszédet a kultúráról. Az a tény, hogy az országban megvalósult sok színház, könyvtár felújítása, illetve felépült a Nemzeti Színház és Hangversenyerem, valamint nagyszabású képzőművészeti kiállítások az egész országot megmozgatták, azt bizonyítják, hogy van igény és lehetőség összekötni a piacgazdaság eredményeit a kulturális élet elmélyítésével. Bizakodásra ad okot az is, hogy egy-egy vezető üzletember, befektetőcsoport, cég szintén lát perspektívát az értékes kultúrába investálni. Létrejöttek tehát olyan szellemi–kulturális centrumok, amelyek a tőke centralizálásának logikáját követve akumulálják az értékeket és a használóikat. Egyre markánsabb szociológiai jelenségként írhatjuk le azt is, hogy a társadalmi fejlődés dinamizmusa egy szűkebb, polgárosodottabb társadalmi rétegnél már „kitermelte” azokat az életvitelbeli normákat és szükségleteket, amelyek elkerülhetetlenül utat nyitottak a magasabb kultúra szükséglete felé. Reményeink szerint ennek elmélyítésében és kiterjesztésében a könyv-

tár is egyre több feladatot, megbecsülést és természetesen támogatást fog élvezni. Fontos továbbá, hogy a könyvtári szakma maga is értékcentrikusan gondolkozzék a kultúráról.

Ennek a bizalomnak és értékvilágnak folyamatos megnyeréséhez azonban fontos ismernünk a dologi világ árujellegének, anyagi, szellemi újratermelésének XXI. századi törvényszerűségeit. Csak a kultúra gyakorlati, (különösképpen a könyvtárakban történő) elsajátítása vezethetett oda, hogy megérthessük a kultúra árujellegéből fakadó igazi természetét: az áruviszonynak mint mennyiségnek a minőséggé válását. A modern fogyasztói társadalom kultúrszemlélete áruviszonnal üresítette az emberi viszonyok kulturálódási vonatkozásait is. Azonban épp az árujelleg az, amely megmutatja (gyakorlati elsajátítása által) egy (kulturális) árucikk megkettőződött (társadalmi) természetét, valós társadalmi hasznát. A „termék” pusztán létéből fakadó használati értékét, valamint a társadalmi szükséglet által meghatározott csereértékét. Ebben a relációban van értelme beszélnünk arról, hogy az áru, elsajátítása által megszünteti azt a külsődleges társadalmi viszonyt, amely áru mivoltából fakad. „Visszatér” használójához, aki mint fogyasztó kielégíti szükségleteit általa. E viszonyrendszerben teljesedik ki a kultúra fétisjellege is, amelynek valamilyen szintű intézményi feloldása a közkönyvtárak voltaképpen fő társadalmi feladata. Paradox módon, tehát épp a kultúra fetiszizálódása az a mozzanat, amely a külsődleges, árujellegéből fakadó rendszerben általános viszonyt hoz létre fogyasztók és a kultúra között, igényelve egyben az áruviszony megszüntetését. Az áruviszony egyetemességéből adódóan emancipálja a használói szükségleteket, mivel már ebben a mozzanatban megjelenik elsajátításának egyetemes aktusa; az áruviszony leküzdésének legfőbb célja: javai igazságos elosztásának, hozzáféréseinek megvalósítása. Az áru jelleg megszüntetése tehát magában a dolognak a természetében. A kulturális termék élvezetében adja vissza áru mivolta által elidegenített eredeti természetét: az ember szellemi javainak értékeltvű elsajátítását. Önmagában persze az áruviszony még nem egyneműsíthetné magukat a kulturális szükségleteket, és nem vezetne értékeltvű kulturálódáshoz. Ez a mozzanat a kultúra mennyiségi és minőségi viszonyainak törvényszerűségéből olvasható ki, amely szükségszerűen irányul az érték felé. A tömegkultúra és a magaskultúra egymással szemben tételezett dichotómiáját csak abban az esetben haladhatja meg a kultúrák közvetítés könyvtári gyakorlata, ha értékeltvű állománnyal nivellálja használói érdeklődését minőségi irányba. A mennyiségi oldal növekedése szükségszerűen kell tehát, hogy elvezessen a minőségi kulturálódáshoz. Mit jelent ez a kultúra előállítói, terjesztői, fogyasztói gyakorlatában? A kulturális szolgáltatói és fogyasztói szféra gazdagodása, a tömegkultúra homogenitásától halad a „magas kultúra” heterogén, mindenkit egyenként megszólító értékvilágába. A tömegkultúra jelenléte természetesen nem tűnik el, hanem a szűkebb körű „magas kultúra” kevésbé rentábilis kiadványainak anyagi házisaül szolgálhat az értékszemléletű kiadói gyakorlatban. Ezt a jelenséget hatványozottan lehet érezni a zenei világ kultúrtermékeinél: a „könyvzenei” ágazat bevételei lehetővé teszik pl. kortárs zeneszerzők életművének (amúgy eleve ráfizetéses) kiadását. Ezt, a mennyiségtől a minőség irányába történő fejlődést a közkönyvtárak is megtestesítik állományukkal, könyvtárosaik értékírányban elkötelezett szakmai munkájával. A szabad olvasói attitűdben létrejött érdeklődést fontos feladat és felclőség elvinni a magasabb értékű kultúrához. Fontos látni azokat a motivációkat, eszközöket és szükségleteket, amelyekkel a kultúra szellemi újra birtokba vétele

(immár a piacgazdaságot felülmúlva) kötődik a közkönyvtári intézményhálózat-hoz. Ez egyszerre jelenti az áruviszonyból fakadó elidegenedés megszüntetését, valamint az olvasók mennyiségi kulturális szükségleteinek minőség felé történő nivellálását. A közkönyvtár mindenkor demokratizmusa tehát egy olyan szolgáltatásrendszerben lehet hatékony, amely az *egyenlő bánásmód* elvont jogi kategóriáját a kulturális esélyegyenlőség irányába terjeszti ki, megfelelő mennyiségű és minőségű állomány szabad rendelkezésre bocsátásával.

A könyvtár, miáltal részese a társadalmi újratermelésnek, maga is egyre nagyobb támogatást kell hogy élvezzen, hiszen ezek egymást erősítő folyamatok. A társadalmi fejlődés logikája is megkívánja ezt a figyelmet: tudás, ismeret, műveltség nélkül nem lehet előrelépni, össztársadalmi feladatokat kitűzni. Ebben a kontextusban fontos újragondolni az oktatás és közművelődés kapcsolódási lehetőségeit. A rendszerváltozástól eltelt tizenhat éves időszakban a kultúrpolitika egyre inkább felismerte, hogy a könyvtári intézményrendszer (és természetesen a kultúra) olyan társadalom(át)alakító tényező, amelyet nem lehet maradéktalanul kezelni, hanem tudatos politikával, állami feladatvállalás keretében alapvető társadalmi érdek a támogatása. Ezen kívül a politika által kitűzött össztársadalmi feladatok, úgymint az élethosszig tartó tanulás programja, kikerülhetetlenné tették a könyvtárügy újraértékelését mint a gazdasági újratermelésében áttételesen hasznot hozó ágazatát. Ezek után vázolom azt a konkrét társadalmi szükségletrendszert és attitűdöt, valamint intézményi modellt, amely sikeresen ad randevút az új használati rétegeknek és megújult igényeiknek.

A modern kor biblioplázája: a fogyasztás meghaladása és a társadalmi szintézis lehetősége

Előfeltevésként tételeztük tehát, hogy a (poszt)modern kor sem érthető meg az áru természetének elemzése, (használati) értékéből fakadó jellegének vizsgálata nélkül. Elemeztem ennek a folyamatnak az anyagi–szellemi vonatkozásait, feltártam az áruviszony belső logikáját, szükségyszerű fejlődési irányát. A globalizáció korában fontos, hogy ne felejtsük el azokat a kritikai gazdaságtani eszméket, amelyek nem a piacgazdaság abszolút módon való megszüntetését, hanem a meghaladását szolgálják. Azért is fontos ez a módszertani kiindulópont, mert a globalizáció csak annyiban változtatta meg a tőkés termelés természetét, amennyiben kiterjesztette határait és átjárhatóbbá (globálisabbá) tette áramlását. Ebben a globális rendszerben a kultúra újra áruvá vált; azaz a kereslet, kínálat és nem utolsósorban a reklám függvényében meghatározott természetű dologgá. Könyves kultúránk is teljes mértékben átalakult e szerint az igény szerint, felmutatva fejlődésének kezdetén ebből fakadó gyermekbetegségeit. De bizakodásunk alapját képezheti, hogy mai állapotban, az egészséges verseny a könyvek tartalmi voltára is kiterjedt a könyvpiacra. Ennek egyik fontos előfeltétele a polgári könyvkultúra fejlődése, anyagi, társadalmi bázisának növekedése. Az a trend azonban, hogy kevesebben vesznek, de több könyvet, mint a megelőző időszakban, rá kell irányítsa figyelmünket a kulturális újraelosztás és fejlődés egyenlenségére, torzulásaira és egyben a közkönyvtári rendszer megerősítésének szükségyszerűségére. Az értékorientált könyvgyűjtés, a bibliofil szellemiség (egyelőre csak szűkebb

körű) felfedezése mindenesetre biztató jele a társadalom szellemiekben is gazdagodó fejlődésének. Ezen olvasói kör fejlődő szükségletei és igényei is befolyásolják könyv és könyvtári kultúránkat. Ma már elmondhatjuk, hogy ismét megjelent egy könyvgyűjtő réteg, amelynek tagjait éppen könyvtárhasználatuk, tanulmányaik ösztönzött (a családi indíttatás mellett) saját, házikönyvtáraik tudatos kialakítására, fejlesztésére. A könyvtár, használatának tartalmi mélységeitől függetlenül is sugall egyfajta értéket: a (rendszeresen) gyűjtött anyag megfelelő elrendezése, valamint egy-egy figyelemfelkeltő, személyes könyvtárosi könyvajánlás, mind-mind hozzájárulhat a könyvkultúra iránti szellemi, érzelmi viszony kialakításához. Tehát a közkönyvtár már történelmi létrejötte idejétől, pusztán létezésével is sugall és nyújt a közízlést alapvetően befolyásoló értékrendszert. Továbbra is nagy tehát a könyvtáros szakma felelőssége, hogy erre az előnyre építve egyre több olvasót nyerjen meg folyamatos használónak.

Természetesen e problémák és szükségletek szolgáltatói, gyűjtőköri, munkaszervezési szempontjai hatványozottan jelentek meg a közkönyvtárakban is a piacgazdaság időszakában. A rendszerváltozás kezdeti gyermekbetegségeit, úgy tűnik, kezdik kinőni könyvtáraink, megvíva harcaikat a fenntartói, szakmai, kulturális közbeszéd fórumain. Ma már a könyvtár (kultúr)politikai tényezővé vált, hiszen az ország versenyképessége és általános szellemi színvonala növelésének közvetlen eszköze. Nem szabad azonban úgy gondolnunk, hogy nincs további erőfeszítésre szükség könyvtáraink elismertetésére. A magyar könyvtári menedzsmentnek és könyvtári politikának minden eszközt, kapcsolatot, szakmai kompetenciát, humán és anyagi értéket egy új könyvtári imázs kialakítására, népszerűsítésére, megújítására kell fordítania. E komplex szemléleti, szervezeti, szakmai átalakítást igénylő munkának legfontosabb ítése természetesen maga a használói környezet. Az a környezet, amely sok tekintetben együtt él a könyvtár gondjaival, de tükrözi is egyben a társadalmi környezet egyenetlen anyagi, kulturális fejlődésének jegyeit: a különböző szintű és igényességű használói érdeklődést, amely együtt jelenti a modern könyvtár heterogenitását. A kulturális–gazdasági újratermelésbe – piacgazdasági viszonyok között – szervesen bekerült könyvtári rendszer egyrészt hasznos és hatékony munkával próbálja kielégíteni használói környezetének új típusú szükségleteit, másrészt meg kell küzdenie „eredeti” identitásáért, amely mindig tartalmazott emberi–közvetítő mozzanatokat.

Mégis, hol tudnánk tételezni mindehhez egy utópikus irányultságot a mai könyvtárügy rendszerén belül, amely nem silányítja szellemi-információs gyárrá öncélú, mennyiségi, fogyasztói jellegűvé magát a kulturálódást, felülmúlva a piaci szempontok kiváltotta használói attitűdöket és figyelembe véve az emberi személyiség sajátosságait is? A kérdésre való helyes válasz nem fogalmazható meg a fogyasztás egydimenziós értelmezésére szűkítve, hanem annak társadalmi–gazdasági törvényszerűségeinek fent kifejtett megismerése vezethet új utakra. Láthatjuk, hogy a fogyasztás, amely a globalizáció korában a szükséglet fogalmának szinonimájaként egysíkúan, csak a termék elsajátítása felől vizsgálja a gazdaságot, teljesen negligálja a tárgyi–emberi lényeg objektivációjának termelési–társadalmi feltételeit, szükségletkielégítő lényegét. Ilyen alapokon a fogyasztásellenes szembenállás ellentmondásos, hiszen egy szükségszerű dolog, az ember lényegének elidegeníthetetlen velejárója ellen küzd. A társadalmi anyagcsere, az emberi szükséglet tárgyi volumene jelenti magát az emberi kultúrát. Nem a fogyasztás ellen

kell tehát küzdenünk, hanem az anyagi termelés elidegenített formái ellen, amelyek ellentmondásos viszonyokat hoznak létre a termelés létrehozói és fogyasztói oldalán. Hogyan lehet ebben a társadalmi–gazdasági környezetben szigetted a mai könyvtár szervezeti, használói kultúrája? Úgy, hogy mint közszolgálati, népjóléti intézményrendszer a magántulajdon természetét megszüntetve–megőrző módon alakítja át közösségi tulajdonná az állam közvetítésével, mint a magánszféra adóiból fenntartott a közintézmény. Ennek minősége függ a mindenkorai reálgazdaság fejlettségétől, mennyiségi viszonyaitól, gazdagságától, hiszen egy fejlődő gazdaság többet adózik, ebből többet lehet közszolgáltatásokra, így kultúrára is költeni. De fontos az is, hogy a politika döntéshozói is prioritásként kezeljék a kultúra ügyét, hiszen ez valóságosan hosszú távú beruházás! Az állam újraelosztó szerepe tehát a kultúra esetében abszolút értelemben „minőségi” döntéseket kell hogy eredményezzen. Az államnak a magán- és köztulajdon közötti közvetítő, átalakító szerepe különösen szembeötlő a könyvtárak támogatásánál. Az állam esélyegyenlőséget teremtő szerepe döntő a kultúra támogatásában. Mennyiség így alakul minőséggé. A közszolgálat legfontosabb feladata ebből a szempontból tehát a kulturális javak és szükségletek társadalmilag ellenőrzött allokációja.

Gondolatmenetünkbe illesszük be tehát konkrét könyvtári példaként elképzeléseink gyakorlati illusztrálására a Fővárosi Szabó Ervin Központi Könyvtárat. E „bibliopláza” – hasonlóan a többi ilyen rendszerű könyvtárhoz – mint újfajta kulturális központ és „szellemi-információs gyár” tartalmazza mindazon jelenségeket, irányultságokat, amelyeket a piacgazdaság sajátos társadalmi környezete a kultúraelsajátítás közkönyvtári mozzanataként elvár. A használói környezet sokszor eleve valamilyen csereviszonyt vár el a könyvtártól, a (versenyképes) tudás, az információ közvetlen társadalmi hasznát. A kultúra elsajátításának áruformában történő törvényszerűségeinek azonban a könyvtár falain kívül kell rekednie, hiszen mint jóléti intézménynek mindig ezen áruviszony *ellensúlyozása, meghaladása* is célja. A könyvtár mint adókból fenntartott intézmény maga is a mennyiség minőségé válásának tárgyiasult példája. A dologi viszonyrendszer kultúrában is megjelenő társadalmi különbségeit tehát nem megszünteti, de legalábbis időlegesen *meghaladhatja* ez a könyvtári rendszer. Vizsgáljuk meg, hogyan segítheti ebben való törekvésünket a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár száz év alatt felhalmozott és átörökített szellemi hagyománya.

A Szabó Ervin-i szellemi hagyaték továbbvitelének helyes útja lehet, ha korunk kulturálódási–információs szükségleteinek feljebb már kifejtett megkettőződtségében vizsgáljuk magának a társadalmi környezetnek az egyén és közösség kettősségének könyvtári vonatkozásait. E kettősség tudományos aspektusait nagy vonalaiban a szociológiai és filozófiai szemlélet egysége és egymásrataltsága jelenti, és ezt a tudományos orientációt képviselte maga Szabó Ervin is, aki a társadalomtudományok általános és komplex alkalmazását elméleti munkásságában is megalapozta. Szociológiára mint a filozófiai tudomány egyik „gyermekére” tehát nemcsak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szociológiai gyűjtőköre, szakkönyvtári jellege, szociológiai hagyományai miatt van szükségünk, hanem mint általános „pozitív” tudományra, diszciplínára is, amely alapvetően *méri, feldolgozza* a társadalmi, használói trendek számszerűsíthető adatait. Ehhez a szociológiai munkához szervesen kell hozzáillesztenünk azt az absztraháló, a társadalmi jelenségeket ellentmondásaikban feltáró és leíró filozófiai módszert, amely nem

elégzik meg a társadalmi jelenségek pusztá érzékelésével, hanem mélyebbre hatolva feltárja a modern könyvtárhasználat mennyiségi és minőségi viszonyai közötti törvényszerűségeket. Deskripció (leírás) és absztrakció (elvonatkoztatás) módszertani egységeként modellálhatjuk tehát helyesen a könyvtár társadalmi környezetének szerkezetváltozásait. A szociológiai módszerekkel mért és elemzett könyvtárhasználati mutatóknak a filozófiai absztrakció adhat minőségi relevanciát. Ezzel azt is tételeztük egyben, hogy a könyvtárhasználat pozitív számai nem fejezhetik ki abszolút érvényűen valós természetét, hiszen a verseny a minőségért is folyik, nem csak a mennyiségért.

Hol kell tehát ennek a célnak a megvalósítása érdekében „beavatkozni” a könyvtári munkaszervezésnek, a könyvtáros személyiségének a bibliopláza rendszerében? Melyek azok a neurálgikus pontjai e könyvtári struktúrának, amelyek célt tévesztve elszemélyteleníthetik használóit könyvtárosaitól, és „mennyiségi” értelemet adhatnak a bibliopláza fogalmának? A tömeges könyvtárhasználati igény önmagában pozitív fejlemény, és első megközelítésben nem szükségszerűen színonim a tömegkultúra iránti tömeges szükséglettel. Tömeggé akkor válnak a használók, ha fogyasztói motivációk alapján használják a könyvtárat. E jelenség a piacgazdaság társadalmi–gazdasági alakzatát tekintve általánosnak mondható, hiszen a tömegtársadalmi környezetből nem közösségként, hanem maguk a használók is fogyasztókként, tehát saját egyéni érdekeik motivációival térnek be a könyvtárba. De a könyvtári munkaszervezet és állomány kialakításakor nemcsak a „van”-ra kell koncentrálnunk, hanem a „legyen”-re is, tehát egyfajta kulturális hagyományokon alapuló irányultságra, értéknivellálásra, közösségi megszólításra. E könyvtárhasználat külsődleges, felületi, egyéni érdekeltsgű (leginkább tanulási) olvasási kultúrájának motivációit a szabad, művelődési könyvtárhasználat dímenziói felé kell elvinni. Ezt elősegítheti a könyvtár térszerkezete, amely már valóságos közösségi megnyilvánulásokra is alkalmat teremt.

A könyvtárosi munka oldaláról akkor válik mechanikussá, tömeges termelési aktussá az olvasóval, dokumentumokkal való viszony, amikor könyvtártechnikai munkái elidegenítik e rendszer pozitív vívmányaitól, előremutató lehetőségeitől. A könyvtári munka megszervezésekor tehát ügyelni kell a különböző szintű könyvtári szakmunkák megfelelő mennyiségű és minőségű humánerőforrás-igényeinek elosztására, valamint a gépesítés fejlesztésére a munkavégzés hatékony kialakítása érdekében. Más-más szakmai kompetenciájú személyiség szüksége a kölesönzés technikai mozzanataiban való részvételre, és más a szaktájékoztatásra vagy a szabad olvasói érdeklődésen alapuló művelődési igények kielégítésére, illetve az „információs igények” kielégítésére. Fontos munkaszervezési szempont, hogy az olvasóval bchatóan foglalkozó, tudományos mélységű szaktájékoztatásra mindig maradjon idő és könyvtáros. A bibliopláza fogalmának helyes, pozitív feloldását, tehát olyan rugalmas szemléletű munkaszervezéssel üzemeltett könyvtári struktúra jelenti, amely maga is többszintűen működő, a munkaerőt, a könyvtári szolgáltatásokat, a gépesített technikát, valamint az állományt, a szükségletekből adódó elosztással, elrendezéssel korszerűen és hatékonyan kielégítő szervezet.

Könyvtár-politikai szempontból tehát fontos látnunk az állam újraelosztó, és a magánszemélyek (használók) autonómiáját megfelelő arányban megvalósító közszolgálati–könyvtári munka *közvetítő* szerepét. Sem az egyik, sem a másik túlsú-

lya nem szolgálja, inkább torzíthatja a modern könyvtár alapvetéseit. Ha az állam szerepét hangsúlyoznánk túl, az visszalépést jelentene a felülről irányított közművelődési szemlélet felé, de a tisztán egyéni igények kielégítésének is határt szab a közösségi érdeket, általános ízlést megtestesítő könyvtári kultúra azzal, hogy korlátozza, kizárja bizonyos témák, dokumentumok beszerzését, szolgáltatását. Ezzel az egyensúlyi szemlélettel menthetjük át a XXI. századra a közkönyvtár legjobb történelmi hagyományait, és újulhatunk meg, egyben a legkorszerűbb információs igényeket is kielégítve. Segítségül volt e feladat megoldásában, hogy a FSZEK Központi Könyvtár tere a közösség-szervező szükségletek kielégítését is megcélozta, és használóinak jelentős hányada közösséggé válva is használja a könyvtárat. A könyvtár szintbeli konstrukciója továbbá kiindulópontot is jelent az egyéni olvasói szükségletek továbbfejlesztéséhez. De egyéni céljai megvalósításakor, ha egyedül jön tanulni, irodalmat keresni, a legtöbb esetben találkozni fog csoport- és évfolyamtársaival a könyvtárban. A közösségi kulturálódásban rejlő lehetőségek a könyvtáros legfőbb szakmai céljainak, ideáljainak megvalósulását jelentik. Ennek felismerése és tudatosítása a könyvtáros feladata is, hiszen közvetítő funkciója hidat képez az áruvilág és az azt felülmúló szabad könyvtárhasználat között. A bibliopláza fogalma és gyakorlata tehát elvileg a használói környezet áruviszonyát a kultúrához pozitív módon szeretné meghaladni. Meghaladásról (azaz megszüntetve–megőrzésről) beszélünk, hiszen a meghaladás fogalmában tételezzük azt a dialektikus viszonyt, amely a használó könyvtári kultúra-elsajátításának legfőbb mozzanata: a kultúra lehető legkiegyensúlyozottabb, legigazságosabb és legszabadabb újrafelfedezése az áruvilág mennyiségi törvényeitől immár független könyvtári szolgáltatási rendszerben. Emberi és tárgyi vonatkozásaiban egyszerre szűnik meg tehát a „külvilág” elidegenedettsége, hiszen az ember eltárgyiasult viszonyai, valóságos értékeinek visszatükröződése. Ebben a mozzanatban „térhet” haza az áru világából a dokumentum a használó privát szférájába, természetesen közösségi terébe, és eredményezheti az egyén és közösség kultúra általi szintézisét.

A közszolgáltatóság megújítása a könyvtárban: a hasznosnak tételezett társadalmi cselekvés alternatívája

Tanulmányom zárásaként és összefoglalásaként elevenítsük fel az írás főbb konklúzióit. A (könyvtári) tér mint az ember integráns társadalmi létezésének leképződése, minden történelmi korszakban kifejezi azt az értékvilágot, amely megalapozza és összetartja azt. Korunk olvasási–információs szükségletei olyan multifunkcionális, kultúrát szolgáltató épületegyüttesben nyilvánulnak meg, amelyek magukba foglalják a különböző szintű kulturálódási tevékenységeket, egyben integráló szerepüket térélményként is visszatükrözve. Ez utóbbi funkciója a gyakorlatban kiegyenlítő, szociális szerepeiben ölt testet, hármassá egészítve ki a modern könyvtár kettős pillérét; a kulturális, információs szükségletek mellett. A társadalom egyik fontos felépítménye, a politika nem tudta beváltani társadalomegyesítő elképzeléseit, részben a gazdasági alap ellentmondásos fejlődés következtében. Csak a kultúra és intézményei valósíthatnak meg egyfajta integrált társadalmi létet, amelyben a gazdaság és politika ellentmondásos minőségei idő-

legesen feloldódhatnak. A könyvtárnak ez az objektív értéke, úgy tűnik, *leront-hatatlan minőséget, ideált* hagyományoz használóira és dolgozóira.

A liturgia szó eredeti jelentése a görög *leitourgia* = a népért végzett közszolgálat. E kifejezés etimológiáján egy kicsit elmerengve, gondolatilag is összekapcsolhatóvá válik számunkra a könyvtári kultúraátadás általánosságának végső konklúziója: a kultúra intézményesített gyűjtésének, szolgáltatásának, emberi közvetítő mozzanata, amely megújított, modernizált tereiben válik híddá a kulturális hagyomány őrzésében és a jövő építésében. A XXI századi közkönyvtár, strukturális, személyzeti, állománybeli tudatos felépítése tehát mind egy irányba, a társadalom emberi, szellemi újrateremtésének mindig visszatérő egyetemes szükséglete felé konvergál. Csak ebből a kulturális, szellemi perspektívából érdemes a napi könyvtárszakmai feladatokat lebontani, megosztani, hatékonyabbá tenni. Ennek a végcélnak a felismerése, tudatosítása a minőségi könyvtári szolgáltatás középpontja, magja. Ehhez eszközként és nem célként tételeztük a mindenkori legmagasabb szintű könyvtári technológiát, amely a modern könyvtári szolgáltatás rendszeréből éppúgy kiküszöbölhetetlen, mint a mindennapi élet egyéb szféráiból. Öncélúvá e technológiát a fogyasztás egysíkú, a termelési folyamatot csak részleteiben megragadó szemlélete teszi. A „kultúra tempoma” elnevezést, amely leginkább egy olyan, mára letűnt könyvtári kultúrát juttat eszünkbe, ahol „hallani lehetett a papírlapozást is”, felváltotta a kulturális „fogyasztás” katedrálisra, a bibliopláza kifejezés. Ez a változás azért is tűnik helyes irányúnak, mert a „plázakultúra” közösségigényei hasonló szerepet töltenek be napjainkban, mint a középkori egyházi–templomi közösségek, épületek tereihez kötött szerveződései. De más áthallásait is megfogalmazhatjuk végkonklúzióként e terminológiának: a középkorban a templomokba bemenekült emberek jogi és fizikai védelmet élveztek.** Manapság a bibliopláza tere véd a konkurencián alapuló embertelen verseny szemlélete és gyakorlata ellen. A közösségek természetes tereivé váló plázák – mint a „fogyasztás katedrálisai” – közül kiemelkedik a bibliopláza, mert itt a fogyasztás minőségileg alakul át, és öncélúságát a kultúrában feloldva teremt magasabb egységet. Szellemi egységet éppúgy, mint társadalmi, hiszen a polgári társadalom belső fejlődésének logikája leginkább a kulturális szokásrendszer és millió körében egységesíti e fontos társadalomalakító réteget, (és nem a politikában). Az új polgári rétegek kulturális önmeghatározása fontos folyamat öntudatuk kialakulásában, fejlődésében. A könyvtárat használó fiatalokból kialakuló új polgári társadalom kulturális, könyvtárhasználati szokásait, indíttatását tekintve elsősorban az egyéni érdekeken alapuló motivációik határozzák meg, amelynek stációi a következők: tanulás–tudás–gazdagodás. Nekünk, könyvtárosoknak azonban még ennél a folyamatnál is messzebbre kell látnunk. Tételeznünk kell a polgárosodási folyamatokban végbemenő mennyiségi fejlődés mögötti minőségi lehetőségeket, amelyek csökkentik társadalmi különbségeit éppúgy mennyiségi, mint minőségi vonatkozásokban. Így a modern közkönyvtárhasználat három legfőbb fejlődési fázisát az alábbi ábrával illusztrálhatjuk: tanulás–polgárosodás–(köz)művelődés, (kulturálódás). E három mozzanatba sűrítve modellálhatjuk tehát

---

** A téma irodalmi, szociológiai, művelődéstörténeti valamint művészeti feldolgozásait lásd Hugo, V.: A párizsi Notre-Dame, Hankiss E.: Az emberi kaland, Duby, G.: A katedrálisok kora és Toman, R. (szerk.): Gótikus stílus című munkáiban.

a használó útját a mennyiségi, egyéni érdekeltségű könyvtárhasználattól az általános érvényű szabad érdeklődésen alapuló, minőségi művelődéshez.

A fent kifejtett célok és ideálok megvalósításának gyakorlati cselekvési programját jelentheti egy újraértelmezett közszolgálati eszmeiség kialakulása. Kialakulásának szükségszerűségét az is előmozdítja, hogy a fogyasztói társadalom öncélú haszonelvűségéből egyfajta kitörési lehetőséget jelent a szabad könyvtárhasználat és a könyvtárban végzett munka egyaránt. Így a tisztán tanulási és szakmai motivációkon túl manapság egyre nagyobb hangsúlyt kell kapjon egy társadalmi–cselekvési alternatívaként tételezett művelődési és szakmai tevékenységi kör. A cikkemben kifejtett problémakör könyvtári–filozófiai kérdésfelvetése így a közszolgálati-ság gyakorlati megtestesülésében nyer feloldást. Korunk fogyasztói társadalmának öncélú gyakorlatával szemben értelmes, hasznos, perspektivikus alternatívaként állhat előttünk a társadalom és a politika által is felértékelt művelődési tevékenységrendszer, amelynek új paradigmáihoz hozzájárulhat egy új típusú, filozófiailag is megalapozott közművelődési–közszolgálati szemlélet, amely gyakorlatával egyben megújíthatja az egész közszolgálati-ság szellemiségét is. Amíg tehát nem csupán mechanikus információ- és kultúraátadásról beszélünk, addig létezhet a könyvtári szakmának az az elidegeníthetetlen értéke, hogy tudatosan vagy akár tudattalanul is hatva az olvasóra *maradandó értéket* adhat a kezébe, mielőtt végleg „tengerbe rejténénk könyveinket”. Így viheti tovább a könyvtár(ügy) történetének ellentmondásos, visszaesésekkel járó folyamában saját történeti lényegét: az emberi szellemiség legjavának közvetítését.

Balogh András